

Tab. Udział gruntów ornych poszczególnych klas bonitacyjnych (%)

gmina	I	II	IIIA	IIIB	IVA	IVB	V, VI i VIz
Kamień Krajeński	0,0	0,0	2,9	19,3	31,7	25,7	20,5
Sępólno Krajeńskie	0,0	0,0	1,4	12,3	33,7	27,0	25,6
Sośno	0,0	0,0	1,8	17,2	39,6	22,3	19,0
Więcbork	0,0	0,0	0,4	7,8	37,7	26,3	27,8

Źródło: IUNG Puławy

Wskaźnik jakości Rolniczej Przestrzeni Produkcyjnej (WjRPP), uznawany za najbardziej wiarygodny, syntetyczny miernik uwarunkowań rozwoju rolnictwa, przyjmuje w gminie wartość 60,9 i jest nieznacznie lepszy od wskaźnika w gminie Więcbork i gorszy od wskaźników w gminie Kamień i Sośno, jak również gorszy i to dosyć wyraźnie od średniej dla byłego bydgoskiego - stanowi zaledwie 88% średniej wojewódzkiej.

Tab. Wskaźnik jakości Rolniczej Przestrzeni Produkcyjnej w gminach powiatu sępoleńskiego

	wskaźnik jakości i przydatności użytków rolnych	wskaźnik agroklimatu	wskaźnik rzeźby terenu	wskaźnik warunków wodnych	Wskaźnik jakości Rolniczej Przestrzeni Produkcyjnej
Kamień Krajeński	48,6	9,2	3,7	2,7	64,2
Sępólno Krajeńskie	45,2	9,4	3,8	2,5	60,9
Więcbork	44,2	9,8	3,7	2,4	60,1
Sośno	51,0	9,6	3,6	3,0	67,2
byłe bydgoskie	53,1	9,3	4,0	3,1	69,5

Źródło: IUNG Puławy

Spośród cząstkowych składników tworzących WjRPP tylko wskaźnik agroklimatu jest w gminie korzystniejszy od przeciętnej dla województwa.

Klasyfikacja gleb według kompleksów rolniczej przydatności wskazuje, iż najpowszechniej występujące kompleksy to żytni słaby (kompleks 6) i żytni dobry (kompleks 5), które zdecydowanie dominują, pokrywając kilkadziesiąt procent ogólnej powierzchni gminy. Najlepszy kompleks - 2-pszenno dobry obserwowany jest w minimalnej powierzchni w obrębie geodezyjnym Trzciany. W tej części gminy notuje się też największe powierzchnie kompleksu 4-żytniego bardzo dobrego - w obrębach Wałdowo, Wilkowo, Włóścibórz, Trzciany. Ponadto niewielkie powierzchnie gruntów tego kompleksu spotykane są w obrębach Niechorz i Zboże.

Kompleks 5-żytni dobry szczególnie powszechny jest we wschodniej części gminy, w obrębach: Wałdowo, Wilkowo, Wałdówko, Komierowo, Włóścibórz, Trzciany, gdzie jest najczęściej spotykanym kompleksem. Większe powierzchnie kompleksu 4 spotykane są też w południowej części gminy - obrębach Świdwie, Kawle, Wiśniewa, Wiśniewka, Niechorz. W obrębach Dziechowo i Łtowo obok kompleksu 5 spotykane są też niewielkie fragmenty kompleksu 4.

Kompleks żytni słaby szczególnie powszechny jest w środkowej części gminy - np. w obrębie Sikorz stanowi praktycznie jedyny typ rolniczej przydatności gleb.

Część zachodnia gminy - obręby Lutowo, Lutówko, Jazdrowo, Radońsk, to przede wszystkim obszary leśne oraz grunty kompleksu 7 - żytniego bardzo słabego, występującego zresztą w stosunkowo niewielkich powierzchniach. Dosyć silnie zalesiony jest także obręb Komierowo.

Podsumowując należy stwierdzić, że najlepszymi warunkami glebowymi, cechują się na terenie gminy obręby położone w jej wschodniej części, a zwłaszcza: Trzciany, Wałdowo, Włóścibórz,

Wilkowo, Wałdówko. W części centralnej i zachodniej gminy relatywnie najlepsze warunki notuje się w obrębach Zboże, Świdwie i Wiśniewa.

Według informacji uzyskanych w Urzędzie Miejskim w żadnej z miejscowości nie notuje się ograniczeń dla produkcji rolnej wynikających z czynników przyrodniczych.

STRUKTURA AGRARNA - STRUKTURA WIELKOŚCIOWA I WŁASNOŚCIOWA

Struktura własnościowa

Okolo 48,4% gruntów na terenie gminy jest własnością gospodarstw indywidualnych. Rodzaj własności jest zależny od sposobu użytkowania gruntów. Grunty orne są własnością prywatną w 67%, sady - w 95%, łąki - w 77%, pastwiska - 77%, podczas gdy lasy i grunty leśne tylko w 8%, a tzw. pozostałe grunty - w 34%. Na terenie miasta 100% sadów i łąk oraz 82% gruntów orných stanowi własność indywidualną, natomiast całość lasów znajduje się poza tą własnością; tylko 12% tzw. pozostałych gruntów jest własnością indywidualną.

Tab. Struktura własności gruntów w gminie (1998 r.)

	ogólna pow gruntów	grunty orne	sady	łąki	pastwiska	lasy i grunty leśne	pozostałe
powierzchnia ogólna (w ha)							
miasto	579	161	9	10	7	10	382
wieś	22339	11785	74	1313	743	6019	2405
razem	22918	11946	83	1323	750	6029	2787
powierzchnia w indywidualnych gospodarstwach rolnych (w ha)							
miasto	202	132	9	10	5	0	46
wieś	10900	7879	70	1010	575	468	898
razem	11102	8011	79	1020	580	468	944

Źródło: US w Bydgoszczy

Na terenie gminy dosyć zaawansowane były procesy uspołecznienia gruntów, a obecnie znacząca część gruntów przeszła już proces restrukturyzacji, polegający na sprzedaży rolnikom indywidualnym, przekazaniu dla Kościoła Rzymsko-Katolickiego lub do Lasów Państwowych. Na bazie poprzednich gospodarstw uspołeczniionych powstały także firmy prowadzące działalność gospodarczą w rolnictwie.

Łącznie do 5 gospodarstw należało ponad 3,7 tys. ha. Obecnie w zarządzie AWR SP znajduje się ponad 750 ha.

Gospodarstwo w **Iłowie**, zajmowało powierzchnię 634 ha. Grunty o słabej przydatności dla produkcji rolnej znajdowały się w Iłowie i Jazdrowie. Gospodarstwo zatrudniało około 50 pracowników. Obecnie 375 ha znajduje się w zarządzie AWR SP. ponad 180 ha przekazano Lasom Państwowym, a około 80 ha sprzedano rolnikom indywidualnym.

Gospodarstwo **Kawle** zajmowało powierzchnię 810 ha. Grunty o dobrej przydatności dla rolnictwa znajdowały się w Kawlach, Wiśniewie, Grochowcu, Chmielnikach, Świdwiu. Gospodarstwo zatrudniało około 80 pracowników. Obecnie w zarządzie AWRSP znajduje się około 380 ha. Około 240 ha przekazano Kościołowi, około 100 ha - Lasom Państwowym, około 80 ha sprzedano rolnikom indywidualnym.

Gospodarstwo w **Komierowie**, posiadające grunty o dobrej przydatności dla rolnictwa w Komierowie, Wałdowie i Wałdówku, zajmowało powierzchnię 840 ha. Zdecydowaną większość gruntów sprzedano rolnikom indywidualnym, przy czym 2 osoby kupiły odpowiednio 563 i 144 ha, a pozostałe 85 ha inni rolnicy indywidualni lub przekazano do Lasów Państwowych. 48 ha

jest dzierżawionych od AWR SP przez spółkę Komrol. Gospodarstwo zatrudniało około 40 pracowników.

Gospodarstwo w **Skarpie**, o powierzchni 520 ha, posiadało grunty w Skarpie, Trzcianach, Zalesiu i Sikorzu. Zatrudniało około 50 osób. Obecnie całość gruntów jest użytkowana przez firmę Dąb-Rad-Rol Radzim.

Na bazie Spółdzielni Kółek Rolniczych i byłego PGR Piaseczno powstało gospodarstwo Spółdzielni Rolników Indywidualnych „**Rolnik**” z **siedzibą w Sępólnie**, posiadające ponad 900 ha gruntów o dobrej (w Włóściborzu i Wałdowie) oraz słabej przydatności (w Piasecznie). Poprzednio gospodarstwo zatrudniało 50 osób.

Na uwagę zasługuje fakt, że większość gruntów gospodarstw jest obecnie użytkowana rolniczo. Pozytywne jest szczególnie przejmowanie gospodarstw przez firmy lub też skupowanie gruntów na powiększanie gospodarstw indywidualnych. Negatywnym aspektem transformacji systemowej jest utrata pracy przez dużą część pracowników uprzednio obsługujących gospodarstwa. Znaczna ich część nie ma wystarczających kwalifikacji do podjęcia innej pracy, a nowe firmy dały pracę tylko części z nich. Problem społeczny stanowi zamieszkiwanie pracowników byłych gospodarstw w osiedlach bloków - utrata pracy prowadzi w takich sytuacjach często do dekapitalizacji majątku i znacznego pogorszenia warunków życia. Łącznie gospodarstwa zatrudniały około 270 osób, a więc dawały znaczną część miejsc pracy.

Struktura wielkościowa

Przeciętna wielkość indywidualnego gospodarstwa rolnego w gminie, według danych z Powszechnego Spisu Rolnego z 1996 roku, wynosiła 17,4 ha, z czego na terenach wiejskich gminy - 18,3 ha, a w mieście 8,5 ha. Przeciętna wielkość gospodarstwa w powiecie była wówczas wyższa zbliżona i wynosiła 17,2 ha. Przeciętna wielkość gospodarstwa w gminie Kamień i Sośno była nieznacznie większa, natomiast w gminie Więcbork - nieco mniejsza. Należy przypuszczać, że w kolejnych latach zgodnie z panującą obecnie tendencją, następowało dalsze stopniowe powiększanie gospodarstw. Podkreślić należy, że przeciętna wielkość gospodarstwa w powiecie sępoleńskim jest wyższa, niż w sąsiednich powiatach, np. w nakielskim wynosi ona 16,0 ha, tucholskim - 12,5 ha, bydgoskim ziemskim - 11,9, a świeckim - 11,7 ha.

Wartość notowaną w gminie można więc uznać za dosyć korzystną.

Według danych Powszechnego Spisu Rolnego w 1996 roku, najliczniejszą grupę gospodarstw indywidualnych stanowiły gospodarstwa średnie i duże, liczące od 15 do 50 ha. Było ich łącznie 223, a więc ponad 35% ogółu. Kolejną grupę stanowiły gospodarstwa małe - o powierzchni do 5 ha (192 gospodarstwa, czyli ponad 30% (w mieście ta grupa stanowiła aż 62% ogółu) oraz średnie o powierzchni 10 do 15 ha (118 gospodarstw, czyli 19% ogółu). Gospodarstw indywidualnych liczących ponad 50 ha było w gminie 20. Łączna liczba działek rolnych (o pow. do 1 ha) wynosiła w gminie 357 (z tego 76 w mieście i 281 na wsi), a ich całkowita powierzchnia - 135 ha (28 w mieście i 107 na wsi).

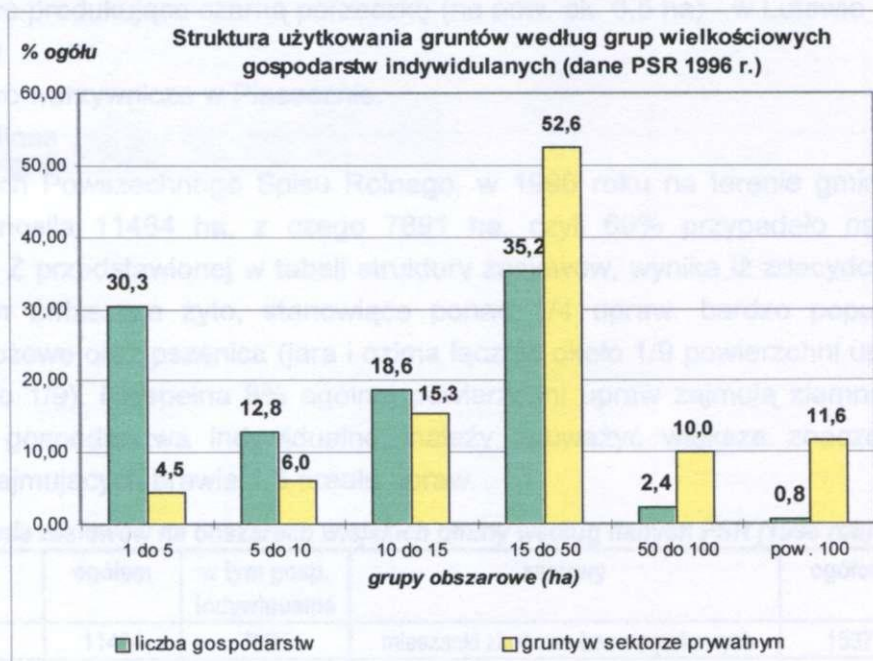
Podkreślić należy iż bardzo pozytywnym uwarunkowaniem rozwoju rolnictwa jest koncentrowanie dużej części arealu gruntów przez duże gospodarstwa. Wśród grup obszarowych, największy areal skupia grupa gospodarstw o powierzchni od 15 do 50 ha - łącznie prawie 53% wszystkich gruntów. Ponad 15% gruntów skupiają gospodarstwa liczące od 10 do 15 ha, aż 10% gospodarstwa liczące od 50 do 100 ha, a aż 11,6% - 5 gospodarstw liczących ponad 100 ha. W 1996 roku 20 gospodarstw, stanowiących zaledwie 1/30 wszystkich

gospodarstw indywidualnych koncentrowało ponad 1/5 wszystkich gruntów w tych gospodarstwach. W 1996 roku 3/4 wszystkich gruntów znajdowało się w gospodarstwach liczących ponad 15 ha. Stanowi to korzystną przesłankę rozwoju rolnictwa wielkoobszarowego - typu farmerskiego.

Tab. Struktura wielkościowa gospodarstw indywidualnych w gminie

	suma	grupy obszarowe (ha)					
		1 do 5	5 do 10	10 do 15	15 do 50	50 do 100	pow. 100
miasto							
liczba	61	38	10	6	5	2	0
powierzchnia	460	82	76	74	104	124	0
obszary wiejskie gminy							
liczba	573	154	71	112	218	13	5
powierzchnia	9330	355	515	1424	5046	856	1134
razem gmina							
liczba	634	192	81	118	223	15	5
powierzchnia	9790	437	591	1498	5150	980	1134
% ogólnej liczby gospodarstw	100,0	30,3	12,8	18,6	35,2	2,4	0,8
% wszystkich gruntów w sektorze prywatnym	100,0	4,5	6,0	15,3	52,6	10,0	11,6

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych Powszechnego Spisu Rolnego z 1996 r.

Powyższe analizy prowadzą do wniosku, iż na terenie gminy stosunkowo szybko przebiega proces powiększania gospodarstw. Już w roku 1996 (dane PSR) największe gospodarstwa skupiały większość gruntów, a należy przypuszczać że w kolejnych latach wartości te uległy dalszej poprawie.

PRODUKCJA ROLNICZA

Według danych Powszechnego Spisu Rolnego z 1996 roku, na terenie gminy dominują gospodarstwa prowadzące produkcję mieszaną, które stanowią połowę wszystkich gospodarstw. Spośród pozostałej połowy większość (około 60%) deklarowała jako główny kierunek produkcję zwierzęcą, a około 130 gospodarstw - czyli 23% ogółu - produkcję roślinną.

Spostrzeżenia te potwierdzają informacje uzyskane z Urzędu Miejskiego, według których kierunki produkcji w poszczególnych miejscowościach są następujące:

miejsowość	przeważające kierunki produkcji (wg Urzędu Miejskiego) - stan w 2000 r.	miejsowość	przeważające kierunki produkcji (wg Urzędu Miejskiego) - stan w 2000 r.
Chmielniki	produkcja roślinna	Świdwie	trzoda chlewna, produkcja roślinna
Dziechowo	trzoda chlewna, produkcja roślinna	Teklanowo	trzoda chlewna, produkcja roślinna
Iłowo	trzoda chlewna, produkcja roślinna	Trzciany	produkcja roślinna
Jazdowo	trzoda chlewna, produkcja roślinna	Wałdowo	trzoda chlewna, produkcja roślinna
Kawle	produkcja roślinna	Wałdówko	trzoda chlewna, produkcja roślinna
Komierowo	produkcja roślinna	Wilkowo	trzoda chlewna
Lutowo	trzoda chlewna, produkcja roślinna	Wiśniewa	bydło (produkcja mleka), prod. roślinna
Lutówko	trzoda chlewna, produkcja roślinna	Wiśniewka	bydło (produkcja mleka), prod. roślinna
Niechorz	trzoda chlewna	Włóścibórz	trzoda chlewna, produkcja roślinna
Piaseczno	trzoda chlewna, produkcja roślinna	Wysoka	trzoda chlewna, produkcja roślinna
Radońsk	trzoda chlewna	Zalesie	trzoda chlewna, produkcja roślinna
Sikorz	produkcja roślinna	Zboże	trzoda chlewna

Do gospodarstw specjalistycznych zaliczyć można:

- fermy drobiu - w Radońsku (rolnika indywidualnego; 500 sztuk niosek) oraz w Wałdowie (Zakład Wylęgu Drobiu SRI „Rolnik”)
- gospodarstwo produkujące czarną porzeczkę (na pow. ok. 6,5 ha) - w Lutowie
- sad w Zbożu
- gospodarstwo warzywnicze w Piasecznie.

Produkcja roślinna

Według danych Powszechnego Spisu Rolnego, w 1996 roku na terenie gminy powierzchnia zasiewów wynosiła 11464 ha, z czego 7891 ha, czyli 69% przypadło na gospodarstwa indywidualne. Z przedstawionej w tabeli struktury zasiewów, wynika iż zdecydowanie dominują zboża, w tym zwłaszcza żyto, stanowiące ponad 1/4 upraw. Bardzo popularne są także mieszanki zbożowe oraz pszenica (jara i ozima łącznie około 1/9 powierzchni upraw) i jęczmień (również około 1/9). Niespełna 8% ogólnej powierzchni upraw zajmują ziemniaki. Biorąc pod uwagę tylko gospodarstwa indywidualne, należy zauważyć większe znaczenie mieszanek zbożowych, zajmujących prawie 1/5 areалу upraw.

Tab. Powierzchnia zasiewów na obszarach wiejskich gminy według danych PSR (1996 rok)

zasiewy	ogółem	w tym gosp. indywidualne	zasiewy	ogółem	w tym gosp. indywidualne
ogółem	11464	7891	mieszanki zbożowe bez strączkowych	1537	1458
pszenica ozima	693	363	gryka, proso i inne zbożowe	1	1
pszenica jara	627	514	kukurydza łącznie z końskim zębem	61	32
żyto	3085	2281	strączkowe jadalne	30	14
jęczmień ozimy	287	104	ziemniaki	892	724
jęczmień jary	1028	669	buraki cukrowe	156	46
owies	505	302	rzepak i rzepik	235	38
pszenżyto ozime	693	579	okopowe pastewne	211	180
pszenżyto jare	148	104	warzywa gruntowe	49	31

Źródło: Powszechny Spis Rolny, 1996 r.

Spośród 571 gospodarstw indywidualnych na obszarach wiejskich gminy, następująca liczba deklarowała w roku 1996 uprawę następujących płodów:

- pszenicy - 283

- żyta - 408
- jęczmienia - 245
- owsa - 102
- pszenżyta - 242
- mieszanek zbożowych - 401
- ziemniaków - 477
- okopowych pastewnych - 319
- strączkowych pastewnych - 99
- motylkowych pastewnych - 111
- warzyw - 213

Dane PSR wskazują, że najbardziej rozpowszechnione na terenie gminy były uprawy ziemniaków, żyta i mieszanek zbożowych, niemniej jednak w każdym z gospodarstw uprawiano co najmniej kilka gatunków zbóż i innych płodów. Wskazuje to na duże różnicowanie produkcji.

Na uwagę zasługuje bardzo mały zakres (praktycznie brak) upraw roślin przemysłowych (głównie buraków cukrowych i rzepaku) - uprawiały je jedynie gospodarstwa uspołecznione.

Plony osiągane na terenie gminy są porównywalne z przeciętną wojewódzką (dla byłego bydgoskiego) oraz plonami w sąsiednich gminach.

Tab. Porównanie plonów podstawowych ziemiopłodów w gospodarstwach indywidualnych w roku 1997

gmina	zboża ogółem	w tym pszenica	ziemniaki	buraki cukrowe	rzepak i rzepik
Więcbork	29,0	33,4	180	370	17,0
Sępólno Kraj.	29,3	33,0	190	350	14,0
Kamień Kraj.	31,7	36,3	190	350	23,0
Sośno	30,5	31,0	160	320	25,0
byłe bydgoskie	31,2	34,4	173	376	21,1

Źródło: Dane US w Bydgoszczy

Tab. Wielkość produkcji roślinnej w gminie w jednostkach pszennych (jp) oraz jej struktura (według ATR)

wielkość produkcji w tys. jp	ocena wielkości w stosunku do warunków (wydajność)*	udział zbóż w ogólnej wielkości produkcji (%)	udział ziemniaków w ogólnej wielkości produkcji (%)	udział buraków cukrowych w ogólnej wielkości produkcji (%)	udział łąk i pastwisk w ogólnej wielkości produkcji (%)
439,71	przeciętna	63,3	7,7	1,0	9,9

* w skali: mała, dość mała, przeciętna, dość duża, duża

Źródło: „Środowiskowe uwarunkowania zróżnicowanego rozwoju rolnictwa”, ATR Bydgoszcz 1998 r.

Według badań przeprowadzonych przez ATR w Bydgoszczy, pod względem wielkości produkcji roślinnej przeliczonej na jednostki pszenne, gmina Sępólno lokuje się w grupie gmin o stosunkowo dużej bezwzględnej produkcji (wartość 439,71 tys. jp). Dla porównania pozostałe gminy powiatu notują tu wartości: Więcbork - 461,61; Kamień Krajeński - 444,96; Sośno - 375,12.

Produkcja zwierzęca

Według danych Powszechnego Spisu Rolnego, obsadę zwierząt gospodarskich w 1996 roku stanowiło w gminie:

- a) bydło - na obszarach wiejskich gminy pogłowie bydła wynosiło 4439 sztuk, z tego krowy stanowiły 1753 sztuki; zdecydowana większość inwentarza znajdowała się w gospodarstwach indywidualnych;

- b) trzoda chlewna - pogłowie trzody na obszarach wiejskich gminy wynosiło 19817 sztuk; na tle innych gmin województwa wielkość ta jest dosyć duża, jednak ze względu na fakt, iż powiat sępoleński specjalizuje się w hodowli trzody, pogłowie w gminie stanowi zaledwie 23% pogłowia powiatu, a więc w pozostałych gminach ma miejsce lepszy stan rozwoju hodowli w przeliczeniu np. na powierzchnię UR;
- c) owce - pogłowie owiec wynosiło 2344 sztuki i należało do najwyższych w byłym bydgoskim - większą liczbę notowały tylko gminy Nakło, Kruszwica, Janikowo i Sadki. W 1996 roku gmina koncentrowała ponad 5,5% całego pogłowia owiec w województwie bydgoskim; powiat sępoleński można uznać za wyspecjalizowany w województwie w hodowli owiec, ponieważ koncentruje 10% całego pogłowia (w przeliczeniu w granicach obecnego województwa kujawsko-pomorskiego), a pod względem liczby bezwzględnej ustępuje jedynie nakielskiemu i inowrocławskiemu.
- d) konie - w 1996 roku na obszarach wiejskich 96 sztuk;
- e) kozy - w 1996 roku pogłowie wynosiło 30 sztuk
- f) króliki - w 1996 roku - 403 na obszarach wiejskich i 509 w mieście - łącznie ponad 6,5% całego pogłowia w byłym bydgoskim; biorąc pod uwagę fakt, iż dużą liczbę królików hodowano także w pozostałych gminach powiatu (a zwłaszcza w Więcborku), można ten kierunek produkcji uznać za specjalizację powiatu;
- g) drób - ogółem 13,6 tys. sztuk, w tym 12,1 tys. kur, ponad 120 gęsi, prawie 1100 kaczek i ponad 70 indyków.

Obsada zwierząt gospodarskich (w sztukach dużych) w przeliczeniu na 100 ha użytków rolnych (dane PSR z 1996 r.) lokowała gminę w okolicach wartości średnich, przy czym do wysokich należy zaliczyć wskaźnik obsady owiec i kóz - 1,78 (w byłym bydgoskim wyższy wskaźnik jedynie w 4 gminach), a dosyć wysoki jest także wskaźnik dla trzody - 16,3. Obsada bydła wyniosła 23,4, koni 0,9, a drobiu 202 i pomijając gminy o wyraźnej specjalizacji w tym kierunku, należała do wyższych..

TOWAROWOŚĆ PRODUKCJI

Istotnym parametrem charakteryzującym produkcję rolną jest jej towarowość, czyli wielkość, udział i wartość produkcji przeznaczana na rynki zbytu. Towarowość wiąże się bezpośrednio z efektywnością i opłacalnością prowadzenia gospodarstwa rolnego. Jednocześnie jednak w dużym stopniu wynika ona z przyrodniczych uwarunkowań prowadzenia gospodarki rolnej.

Według danych PSR, zdecydowana większość gospodarstw na terenie gminy prowadzi produkcję głównie lub wyłącznie na własne potrzeby. W 1996 roku fakt taki deklarowało ponad 420, czyli około 3/4 ogółu gospodarstw. Tylko 1/6 gospodarstw deklarowała wówczas, iż jedynym źródłem uzyskiwanych przez nie dochodów, jest produkcja rolnicza. Powyższe wyjaśnia, dlaczego przytoczone poniżej wskaźniki towarowości produkcji są w gminie Sępólno tak niskie na tle innych gmin.

Według danych uzyskanych z Urzędu Miejskiego w Sępólnie, zdecydowana większość gospodarstw na terenie gminy prowadzi produkcję na własne potrzeby, a udział gospodarstw, które produkują głównie na sprzedaż, wynosi najczęściej w poszczególnych miejscowościach od 10 do 30%. Warto podkreślić, że w ocenie Urzędu Miejskiego sytuacja rolników w większości miejscowości jest bardzo zbliżona - poza Lutówkiem wszędzie rolnictwo stanowi

podstawę utrzymania ludności, wszędzie notuje się słabą kondycję finansową, przeciętne wyposażenie w maszyny i jak wspomniano wyżej - niewielki udział produkcji na rynek.

Tab. Wybrane informacje na temat kondycji gospodarstw indywidualnych w gminie Sępólno (na podstawie danych Urzędu Miejskiego)

miejsowość	% gospodarstw prowadzących produkcję towarową (skierowaną na rynek)	poziom wyposażenia w maszyny	kondycja finansowa gospodarstw	znaczenie rolnictwa w utrzymaniu mieszkańców
Chmielniki	5	średni	słaba	główne źródło utrzymania ludności
Dziechowo	10	średni	słaba	główne źródło utrzymania ludności
Ilowo	15	średni	słaba	główne źródło utrzymania ludności
Jazdrowo	0 (100% prod. na własne potrzeby)	średni	słaba	główne źródło utrzymania ludności
Kawle	20	średni	słaba	główne źródło utrzymania ludności
Komierowo	0 (100% prod. na własne potrzeby)	średni	słaba	główne źródło utrzymania ludności
Lutowo	30	średni	słaba	główne źródło utrzymania ludności
Lutówko	10	średni	słaba	uzupełniające źródło utrzymania
Niechorz	20	średni	słaba	główne źródło utrzymania ludności
Piaseczno	0 (100% prod. na własne potrzeby)	średni	słaba	główne źródło utrzymania ludności
Radońsk	10	średni	słaba	główne źródło utrzymania ludności
Sikorz	0 (100% prod. na własne potrzeby)	średni	słaba	główne źródło utrzymania ludności
Świdwie	0 (100% prod. na własne potrzeby)	średni	słaba	główne źródło utrzymania ludności
Teklanowo	10	średni	słaba	główne źródło utrzymania ludności
Trzciany	0 (100% prod. na własne potrzeby)	średni	słaba	główne źródło utrzymania ludności
Waldowo	30	średni	słaba	główne źródło utrzymania ludności
Waldówko	15	średni	słaba	główne źródło utrzymania ludności
Wilkowo	20	średni	słaba	główne źródło utrzymania ludności
Wiśniewa	25	średni	słaba	główne źródło utrzymania ludności
Wiśniewka	10	średni	słaba	główne źródło utrzymania ludności
Włóścibórz	20	średni	słaba	główne źródło utrzymania ludności
Wysoka	5	średni	słaba	główne źródło utrzymania ludności
Zalesie	15	średni	słaba	główne źródło utrzymania ludności
Zboże	10	średni	słaba	główne źródło utrzymania ludności

Źródło: Informacje Urzędu Miejskiego w Sępólnie

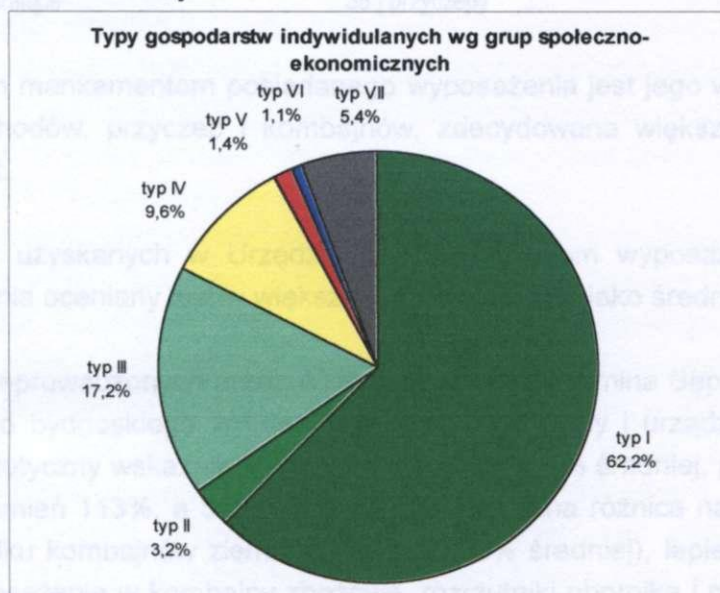
Wartość produkcji towarowej badaną w ramach PSR roku 1996, trudno jest odnieść do cen bieżących. Wówczas wartość produkcji towarowej w przeliczeniu na:

- 1 pełnozatrudnionego - oceniano w gminie na 8429 zł, była to wartość znacznie niższa od przeciętnej dla byłego bydgoskiego (11799), niższa od wartości w gminie Kamień (9,1 tys.), znacznie niższa od wartości w gminie Więcbork (12,7 tys.) i około 3-krotnie niższa, niż w gminie Sosno (23,1 tys.);
- 1 ha użytków rolnych - oceniano na 1068 zł, czyli znacznie niżej, niż średnio w województwie (1786 zł) oraz znacznie niżej, niż w pozostałych gminach powiatu - Więcborku (1,7 tys.), Kamieniu (1,2 tys.), a zwłaszcza w Sośnie (2,6 tys.);
- 1 gospodarstwo - oceniano na 18304 zł, była to wartość o około 1/3 niższa od przeciętnej dla byłego bydgoskiego (24147) oraz niższa, niż w innych gminach powiatu (Więcbork - 25,9 tys., Sosno - 48,3 tys., Kamień Krajeński - 20,8 tys.).

Łączną wartość towarowej produkcji rolniczej w gminie Sępólno oceniano na 9,8 mln złotych. Należała ona do średnich, jednak uwzględniając różnice w powierzchni użytków rolnych, relatywnie jest niska. Potwierdza to porównanie z gminami powiatu. Gmina Więcbork, w której

przyrodnicze warunki prowadzenia gospodarki rolnej są mniej korzystne, struktura agrarna mniej korzystna (większe rozdrobnienie gospodarstw), a powierzchnia użytków rolnych zbliżona, wartość produkcji towarowej oceniano na prawie 2-krotnie więcej. W gminie Sośno (która jednak zaliczała się do gmin o największej towarowości w byłym bydgoskim) wartość ta była prawie 2,5-krotnie większa, jedynie w gminie Kamień (powierzchnia UR mniejsza o 1/3) - była mniejsza o około 1/5.

Pomocniczym wskaźnikiem do oceny efektywności i opłacalności gospodarki rolnej, jest również struktura gospodarstw według grup społeczno-ekonomicznych. Spośród badanych podczas PSR 571 gospodarstw, największa liczba - 355 została zakwalifikowana do typu rolniczego, kolejna grupa (98) do typu pracowniczego i pracowniczo-rolniczego. Aż 10% należało do typu gospodarstw emerytów i rencistów. Pozostałe typy gospodarstw były reprezentowane znacznie rzadziej.

Objaśnienia: I - typ rolniczy; II - typ rolniczo-pracowniczy; III - typ pracowniczy i pracowniczo-rolniczy; IV - typ emerytów i rencistów; V - typ z pozarolniczą działalnością gospodarczą; VI - typ utrzymujących się z niezarobkowych źródeł utrzymania innych niż emerytura i renta; VII - typ pozostałych

Źródło: Dane PSR 1996 r.

Z danych uzyskanych w Urzędzie Miejskim wynika, że kondycja finansowa stosunkowo dużej liczby gospodarstw indywidualnych określana jest jako słaba.

WYPOSAŻENIE GOSPODARSTW

Według danych PSR z 1996 roku, na 571 badanych gospodarstwach indywidualnych, w następujące maszyny i urządzenia w roku 1996 wyposażonych było:

ciągniki	415	prasy zbierające	75
kombajny zbożowe	46	opryskiwacze ciągnikowe polowe	184
kombajny ziemniaczane	73	dojarki bańkowe	266
kombajny buraczane	1	dojarki rurociągowe	2
silosokombajny	4	schładzarki do mleka konwiowe	183
rozsiewacze nawozów	317	schładzarki do mleka zbiornikowe	20
rozzutniki obornika	260		
kosiarki ciągnikowe	210		
ładowacze chwytakowe	171	samochody osobowe	341
kopaczki do ziemniaków	200	samochody ciężarowo-osobowe	44
sadzarki do ziemniaków	221	samochody ciężarowe	13
przyczepy zbierające	35	przyczepy	317

Niestety poważnym mankamentem posiadanego wyposażenia jest jego wiek i stan techniczny. Np. wśród samochodów, przyczep i kombajnów, zdecydowana większość (około 60 - 70%) liczyła ponad 10 lat.

Według informacji uzyskanych w Urzędzie Miejskim, poziom wyposażenia gospodarstw w maszyny i urządzenia oceniany jest w większości miejscowości jako średni.

Według badań przeprowadzonych przez ATR w Bydgoszczy, gmina Sępólno Krajeńskie na tle innych gmin byłego bydgoskiego wyposażona była w maszyny i urządzenia poniżej średniej wojewódzkiej. Syntetyczny wskaźnik wyposażenia wyniósł 91% średniej, podczas gdy w gminie Więcbork 99%, Kamień 113%, a Sośno - aż 177%. Wyrażna różnica na korzyść gminy miała miejsce w przypadku kombajnów ziemniaczanych (180% średniej), lepiej od średniej wypadły też wskaźniki wyposażenia w kombajny zbożowe, rozrzutniki obornika i prasy (kilka % powyżej średniej). Najgorsze wskaźniki notowano w zakresie agregatów uprawowych i ciągników.

Według tych samych badań, wyposażenie gospodarstw indywidualnych w gminie w budynki gospodarcze, ocenione zostało w gminie na poziomie 90% średniej wojewódzkiej dla byłego bydgoskiego. Wskaźnik ten jest gorszy, niż w gminie Więcbork (101%), ale lepszy, niż w gminach Sośno (81%) i Kamień (78%). Oprócz budynków wielofunkcyjnych, których stan wyposażenia oceniono na 111%, pozostałe wskaźniki są gorsze od średniej, a najniższy wskaźnik, dla obór, oceniono na 69%.

Podsumowując, należy stwierdzić, że stopień wyposażenia gospodarstw w budynki, maszyny i urządzenia służące poprawie efektywności gospodarowania jest zależny od warunków prowadzenia gospodarki rolnej i jej efektywności, a tym samym od poziomu dochodów gospodarstw i wynikającej z niej skłonności rolników do inwestowania. W miejscowościach o stosunkowo dobrych warunkach przyrodniczych wyposażenie to jest lepsze, niż w tych, w których duża część gospodarstw produkuje na potrzeby własne, na mniejszej powierzchni gruntów, gdzie skromne potrzeby nie uzasadniają poprawy wyposażenia, a małe dochody ograniczają ewentualne inwestycje.

INSTYTUCJONALNE WSPOMAGANIE ROLNICTWA

Niezbędnym warunkiem prowadzenia efektywnej gospodarki rolnej jest istnienie sieci instytucjonalnego wspomaganie rolnictwa. Obejmuje ono: placówki obsługi finansowej, doradztwo rolnicze, sieć skupu płodów i zaopatrzenia (w maszyny, nawozy, materiał siewny, itp.), szkolnictwo rolnicze, usługi na rzecz rolnictwa oraz pewne formy przetwórstwa i magazynowania płodów rolnych.

Obsługa finansowa realizowana jest przez Bank Spółdzielczy w Więcborku, BIG-Bank Gdański, PKO BP i Wielkopolski Bank Rolniczy w Sępólnie, a na terenie powiatu dodatkowo istnieje możliwość korzystania z centrali Banku Spółdzielczego w Więcborku. Relatywnie dużym skupiskiem banków są także sąsiednie ośrodki powiatowe - Nakło (5) i Tuchola (5). Realizację podstawowych operacji finansowych zapewniają także placówki pocztowe.

Doradztwo rolnicze realizowane jest przez Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Minikowie oraz Okręgową Spółdzielnię Mleczarską „Krajna”, a także, od kilku miesięcy, przez regionalne centrum doradztwa w Przysieku, które funkcjonuje w krajowej sieci ośrodków wdrażania programów rozwoju dla obszarów wiejskich. Prowadzone szkolenia dotyczą przede wszystkim organizacji produkcji, estetyki zagrod, segregacji i zagospodarowania odpadów, agroturystyki, organizacji rolników w grupy producenckie. Pewne formy doradztwa są prowadzone także przez samorząd gminny i powiatowy.

Szkolnictwo rolnicze na terenie powiatu prowadzone jest w Zespole Szkół Centrum Kształcenia Rolniczego w Sypniewie, w skład którego wchodzi: Technikum Rolnicze, Technikum Technologii Żywności, Technikum Żywności i Gospodarstwa Domowego, Technikum Rolnicze po ZSZ, Liceum Zawodowe, Zasadnicza Szkoła Mechanizacji Rolnictwa, Zaoczne Technikum Rolnicze (dla dorosłych). Potencjał prezentowany przez Centrum w Sypniewie (zarówno pod względem liczby kierunków kształcenia, jak i liczby uczniów) stawia je wśród największych zespołów szkół rolniczych w województwie. Ponadto młodzież z terenu gminy ma możliwość nauki w szkołach rolniczych także w sąsiednich powiatach - np. w Kamienicy, Karolewie, Samostrzelu. Kształcenie na poziomie wyższym zapewnia na terenie województwa Akademia Techniczno-Rolnicza w Bydgoszczy.

Skup i przetwórstwo płodów rolnych (pochodzących z terenu gminy), realizowane są przez GS SCh Sępólno, SRI „Rolnik” oraz podmioty prywatne. Na bazie lokalnych surowców działa mieszalnia pasz GS SCh.

Zaopatrzenie rolników w nawozy, maszyny, materiał siewny, itp. realizowane jest głównie przez firmy: Agroma, Kapost i Gminną Spółdzielnię Samopomoc Chłopska w Sępólnie.

Usługi na rzecz rolników (prace polowe, wynajem maszyn) prowadzą m.in. SRI „Rolnik” oraz 4 prywatne zakłady weterynaryjne. Ponadto na rzecz rolników działają także firmy budowlane, tartaki, itp. Powszechna jest również nierejestrowana (w sensie działalności gospodarczej) pomoc sąsiedzka w zakresie zbioru płodów, naprawy maszyn, itp.

TURYSTYKA

Gmina Sępólno należy do obszarów atrakcyjnych dla różnych form turystyki. Atrakcyjność ta jest charakterystyczna dla całego powiatu i szerzej - regionu Krajny, cechującego się podobnymi uwarunkowaniami przyrodniczymi, krajobrazowymi i kulturowymi. Region Krajny jest wprawdzie w ogólnej ocenie mniej atrakcyjny od sąsiedniego obszaru Borów Tucholskich, uznanego miejsca turystyki pobytowej i krajoznawczej, niemniej jednak posiada szanse

wykreowania własnego atrakcyjnego produktu turystycznego, opartego przede wszystkim o walory krajobrazowo-kulturowe.

Gmina posiada predyspozycje dla rozwoju różnych form turystyki, zarówno pobytowej, jak i kwalifikowanej (wędrówki piesze, rowerowe, hipiczne, wędkarstwo, grzybobrania, sporty wodne, sporty zimowe, specjalistyczne formy edukacji ekologicznej, zielone szkoły, itp.), jednak dotychczasowe zainteresowanie i działania zarówno władz lokalnych, jak i prywatnych przedsiębiorców w zakresie rozwoju zagospodarowania turystycznego i promocji turystyki, ocenić należy bardzo nisko, wskutek czego gmina nie jest zaliczana do obszarów turystycznych.

Potencjalnie duże są możliwości rozwoju agroturystyki. Jak się wydaje w najbliższych latach działalność ta nie stanie się istotnym źródłem dochodów gospodarstw (obecnie istnieje 1 gospodarstwo agroturystyczne), ale w perspektywie kilkunastu lat, wraz z poprawą sytuacji dochodowej rolników i możliwością przeznaczania większych środków na inwestycje niezbędne dla wprowadzenia funkcji turystycznej jako uzupełniającej dla produkcji rolnej, można spodziewać się zwiększonego zainteresowania tą formą wypoczynku.

Podkreślić należy, że gmina jest dobrze dostępna komunikacyjnie za pomocą drogi krajowej, a także za pomocą komunikacji publicznej np. z Bydgoszczy i Chojnic, stanowiących znane węzły komunikacyjne, łatwo dostępne z terenu całego kraju. Ponadto ze względu na tranzytowe położenie gminy w kierunku centralna Polska - środkowe Wybrzeże, przez jej teren odbywa się ruch turystów (najczęściej należących do grupy dobrze sytuowanych materialnie), których część, przy odpowiednio rozwiniętej bazie i promocji, można zatrzymać na terenie gminy.

Podstawowe walory świadczące o atrakcyjności turystycznej wynikają z warunków kulturowych (dziedzictwa kulturowego obszaru), przyrodniczych (jakości środowiska przyrodniczego) oraz krajobrazowych (przydatności i atrakcyjności terenu gminy dla turystyki).

Pomimo bardzo bogatej przeszłości historycznej, wynikającej z pogranicznego położenia obszaru (od czego wywodzi się nazwa regionu Krajny) oraz częstych zmian przynależności państwowej, jak również pomimo prawie 650-letniej historii miasta, pozostałości dziedzictwa kulturowego w postaci zachowanych obiektów, jest stosunkowo niewiele, a gmina nie jest zaliczana do obszarów znacznej koncentracji zabytków wysokiej rangi. Do najważniejszych zachowanych obiektów zabytkowych należą:

a) w mieście:

- Kościół parafialny pod wezwaniem Św. Bartłomieja,
- Domy przy ul. Młyńskiej, ul. Sienkiewicza, stanowiące pozostałość pod dawnej zabudowie miejskiej;
- Cmentarz parafialny oraz zbiorowe mogiły żołnierzy z okresu II wojny światowej;
- Cmentarz ewangelicko - augsburski (zamknięty) oraz cmentarz żydowski;
- zabytkowy układ urbanistyczny tworzony przez zespół kościoła p.w. Św. Bartłomieja, z kaplicą i plebanią, budynki: sądu, szkoły, poczty, budynki mieszkalne z XIX wieku. Uznawany jest za obszar o bardzo dobrze zachowanej historycznej strukturze przestrzennej.
- historyczny układ przedmieść, zabudowa przy ul. Sienkiewicza, dawne Rybaki, teren przy ul. Młyńskiej, teren cmentarza

b) w Dziechowie - zespół wiejski (chałupy drewniane w stylu XIX w.) oraz cmentarz ewangelicki;

c) w Łowie - kościół i zespół dworsko-pałacowy, cmentarz ewangelicki;

d) w Jazdrowie - pozostałości wiejskiej zabudowy drewnianej z XIX w;

- e) w Komierowie - zespół pałacowy Komierowskich wraz z parkiem, kościół, cmentarze: ewangelicki i katolicki z kaplicą Komierowskich, stanowisko archeologiczne - udokumentowane miejsce osadnictwa kultury wielbarskiej
- f) w Komierówku - zdewastowany zespół folwarczno-parkowy;
- g) w Lutowie - kościół i cmentarz parafialny oraz XIX-wieczne chaty drewniane;
- h) w Lutówku - leśnictwo;
- i) w Niechorzu - zespół wiejski z zespołem folwarcznym, młyn z połowy XIX w, cmentarz ewangelicki, dwór;
- j) w Piasecznie - chałupy drewniane i murowane z przełomu XIX i XX w.
- k) w Radońsku - zespół wiejski z zabudową drewnianą z XIX w,
- l) w Sikorzu - zespół wiejski z zabudową murowaną z końca XIX i początku XX w, w tym zabudowa folwarczna;
- m) w Skarpie - zespół dworsko - parkowy w dobrym stanie technicznym wraz z XIX w. parkiem;
- n) w Teklanowie - zespół wiejski z zabudową z pierwszej połowy XX w;
- o) w Trzcianach - zespół dworsko - parkowy oraz zespół folwarczny z XIX w (w połączeniu z jeziorem Trzciańskim zaliczane są do wybitnych ekspozycji krajobrazowych); cmentarz ewangelicki, stanowisko archeologiczne osadnictwa kultury pomorskiej oraz wczesnego i późnego średniowiecza;
- p) w Wałdowie - kościół, plebania, kapliczka (XIX w), zespół wiejski, stanowisko archeologiczne kultury pomorskiej;
- r) w Wałdówku - zespół dworsko-parkowy i zespół folwarczny z XIX w.;
- s) w Wilkowie i Wisniewie - zespoły wiejskie z XIX w.;
- t) w Włóścibórz - kościół oraz zespół wiejski z XIX w, 5 stanowisk archeologicznych;
- u) w Wysokiej - zespół wiejski z przełomu XIX i XX w,
- w) w Zalesiu - zespół wiejski z początku XX w;
- x) w Zbożu - zespół dworsko - parkowy i folwarczny z końca XIX w.

Powyższe zestawienie ilustruje bogactwo dziedzictwa kulturowego, przede wszystkim XIX wiecznej zabudowy pałacowo-parkowej i folwarcznej, ale również kościołów i zabudowy mieszkaniowej. Obiekty zabytkowe są notowane w większości miejscowości gminy i mogą stanowić atrakcję krajoznawczą. Poważnym problemem dużej części wymienionych obiektów, jest zły lub bardzo zły stan techniczny, wymagający dużych nakładów i natychmiastowych działań konserwatorskich. Dla podkreślenia tożsamości okolic Sępólna bardzo duże znaczenie mają również zachowane układy wiejskie oraz zabudowa mieszkalna końca XIX i początku XX wieku. Znaczna jest liczba cmentarzy ewangelickich.

Walory przyrodnicze opisane zostały szerzej w rozdziale poświęconym charakterystyce sfery ekologicznej. Podstawowym czynnikiem atrakcyjności turystycznej jest wysoka jakość środowiska przyrodniczego, wynikająca z relatywnie małego poziomu zanieczyszczeń oraz włączenia znacznej części gminy w ekologiczny system obszarów chronionych, tworzony przez:

- park krajobrazowy, obejmujący znaczną część gminy,
- dwa rezerваты przyrody,
- zespół przyrodniczo-krajobrazowy,
- użytki ekologiczne,
- pomniki przyrody.

Walory krajobrazowe są wypadkową zarówno atrakcyjności przyrodniczej, jak i kulturowej. Wynikają przede wszystkim z urozmaiconej rzeźby terenu, dużej liczby jezior, znacznej lesistości części gminy oraz relatywnie dużej ilości, choć o przeciętnej randze, obiektów zabytkowych. Spośród różnych form turystyki, gmina jest obecnie najlepiej przygotowana właśnie do rozwoju turystyki krajoznawczej, czemu służyć mają wyznaczone szlaki piesze, przebiegające przez najatrakcyjniejsze obiekty na terenie gminy:

- szlak „im. gen. Jakuba Komierowskiego”, prowadzący z Sępólna Kraj., poprzez Komierowo - Wałdówko i dalej poza teren gminy do Pruszcza w gminie Gostycyn. Szlak prowadzi przez dawne dobra rodu Komierowskich, w dużej części przez lasy oraz dolinę Sępólny;
- szlak „Męczeństwa Krajan”, prowadzi z Jastrzębca, poprzez Wysoką, Niechorz do Sępólna Krajeńskiego. Szlak poświęcony jest pamięci ofiar męczeństwa w okresie okupacji hitlerowskiej. Częściowo przebiega przez tereny zalesione o dużych różnicach wysokości.
- szlak „Rezerwatów Krajeńskich” - z Sypniewa przez kompleksy leśne, wzdłuż jez. Modła, Jeleń, Jelonek, w pobliżu jez. Juchacz i Mielec do Witkowa. Na trasie szlaku znajdują się rezerваты przyrody : „Lutowo” i „Gaj Krajeński”.
- szlak „Rycerza Bossuty” wiedzie z Kamienia Krajeńskiego przez Włóścibórz, Komierowo do Sępólna. W dużej części biegnie przez wzgórza morenowe i lasy.
- szlak „Sępoleński” z Sępólna do Lutówka, poprowadzony wzdłuż północnych brzegów jez. Sępoleńskiego i Lutowskiego.
- szlak „Znaku Rodła” Janiny Kłopotkiej - z Sypniewa przez Jazdrowo, Łłowo, Lutowo w kierunku Płocicza do Drożdzienicy;
- szlak Akademicki z Sępólna do Płocicza.

Szlaki przeznaczone są przede wszystkim dla wędrówek pieszych, ale na dużej długości mogą być wykorzystywane także dla turystyki rowerowej, a nawet ze względu na przebieg części z nich wzdłuż dróg - także dla turystyki motorowej.

Cechą charakterystyczną przebiegu większości szlaków jest ich położenie na terenie także sąsiednich gmin. Potwierdza to, iż rejon ten posiada podobne uwarunkowania krajoznawcze. Jak się wydaje optymalnym sposobem wykorzystania walorów Krajin dla generowania zysków z pobytu turystów, jest opracowanie kompleksowego programu rozwoju produktu turystycznego dla obszaru powiatu, a nawet dla całego rejonu Krajny.

Obecnie na terenie gminy zagospodarowanie turystyczne, poza wyznaczonymi szlakami turystycznym, jest bardzo słabo rozwinięte. Brakuje obiektów turystycznych przeznaczonych dla różnych grup odbiorców, zarówno mniej, jak też średnio lub bardzo zamożnych, jak również brakuje zagospodarowania skierowanego dla turystów poszukujących różnych form turystyki - np. indywidualnej, zorganizowanej, pobytowej, krajoznawczej, czy ukierunkowanej na konkretne zainteresowania - np. wędkarzy.

Obszarami o szczególnie korzystnych uwarunkowaniach rozwoju turystyki, są w gminie:

- miasto Sępólno - jako ośrodek organizacji i redystrybucji ruchu turystycznego;
- środkowo-zachodnia część gminy - okolice Lutowa, Lutówka i Dziechowa, szczególnie w oparciu o jeziora Sępoleńskie i Lutowskie;
- zachodnia część gminy - okolice Łłowa i Jazdrowa - w oparciu o zwarte kompleksy leśne oraz jez. Juchacz;

- okolice Trzcian - na bazie sąsiednich jezior istnieje możliwość organizacji agroturystyki i np. działalności ukierunkowanych na obsługę wędkarzy.

SFERA INFRASTRUKTURY TECHNICZNEJ

KOMUNIKACJA

Gmina Sępólno charakteryzuje się dobrą dostępnością w komunikacji drogowej. Przez jej teren przebiega droga krajowa nr 25 w relacji Bobolice - Biały Bór - Człuchów - Kamień Krajeński - Sępólno Krajeńskie - Koronowo - Bydgoszcz - Inowrocław - Strzelno - Ślesin - Konin - Kalisz - Ostrów Wielkopolski - Antonin - Oleśnica. Droga ta w założeniu pełnić ma rolę głównego szlaku komunikacyjnego łączącego Polskę centralną i południowo-wschodnią ze środkowym Wybrzeżem. Jak wykazują pomiary ruchu, prowadzone w cyklach 5-letnich dla dróg wojewódzkich i krajowych (według poprzednio obowiązującego podziału dróg), droga ta na odcinku biegnącym przez teren województwa kujawsko-pomorskiego charakteryzuje się niezbyt dużym natężeniem ruchu. Według danych z roku 1995 (ostatni przeprowadzony pomiar) droga nr 25 na odcinku Mąkowsko - Kamień Krajeński należała do najslabiej obciążonych ruchem fragmentów sieci dróg krajowych na terenie województwa. Poważną konkurencją dla niej stanowią drogi nr 237 i 240, czyli połączenie Bydgoszczy z Chojnicami przez Tucholę - ruch na tych drogach jest wyraźnie wyższy. Należy więc sądzić, że poza okresem wakacyjnym, kiedy odbywa się intensywny ruch w kierunku Wybrzeża, droga nr 25 nie odgrywa tak istotnej roli w ruchu międzyregionalnym, jak inne drogi województwa. Podobnie jak na pozostałych drogach, także na drodze nr 25 obserwuje się wzrastające natężenie ruchu pojazdów. W porównaniu z rokiem 1990, w roku 1995 ruch na odcinku Mąkowsko - Sępólno był wyższy ponad 2-krotnie, na odcinku Sępólno - Piaseczno - o około połowę, natomiast na odcinku Piaseczno - Kamień, był niższy. Pozostałe drogi krajowe oraz większość wojewódzkich, notowały większe dynamiki wzrostu natężenia ruchu pojazdów. Należy przypuszczać, że także w okresie 1995 - 2000 miał miejsce znaczący przyrost ruchu, jednak brak danych nie pozwala na udokumentowanie tego zjawiska.

Siedziba gminy jest dostępna także za pomocą drogi wojewódzkiej nr 241 (Tuchola - Sępólno - Więcbork - Nakło - Wągrowiec). Droga ta jest udostępniona dla ruchu ciężkiego (pojazdy o nacisku do 10 t na oś), umożliwia więc tranzyt samochodów ciężarowych w relacjach północ - południe z pominięciem Bydgoszczy.

Droga nr 241 zwłaszcza na odcinku do Tucholi charakteryzuje się bardzo małym natężeniem ruchu, a wyraźny wzrost ruchu obserwuje się na odcinku od Pamiętowa do Tucholi (wynika on z silniejszych ciężarów gminy Kęsowo do Tucholi). Na drodze nr 241 w 1995 roku ruch na odcinku Sępólno - Mrocza wynosił poniżej 2000 pojazdów na dobę, co w byłym bydgoskim było wartością przeciętną. Dopiero na odcinku Mrocza - Nakło zaznacza się wzrost natężenia (ok. 2,4 tys.).

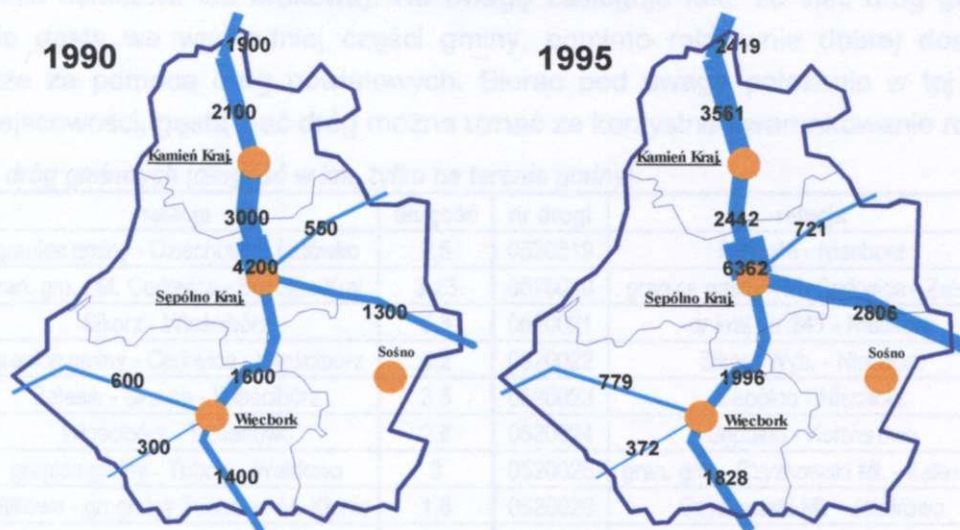
Droga krajowa oraz droga wojewódzka, na terenie gminy cechują się dobrym stanem technicznym.

Linia	1990	1995	Wzrost	Opis
241	1119	1520	35%	Tuchola - Sępólno
241	618	1543	150%	Wągrowiec - Nakło
241	1171			Wągrowiec - Nakło

Źródło: Zarządzenie wojewody w sprawie danych Urzędu Miejskiego

Łączna długość dróg powiatowych na terenie gminy wynosi prawie 89 km.

Porównanie ruchu pojazdów (pojazdy / dobę) na drogach wojewódzkich i krajowych (wg poprzedniej klasyfikacji dróg)

Tab. Orientacyjne odległości drogowe z Sępólna do wybranych miejscowości (km)

Bydgoszcz	65	Tuchola	28	Piła	78	Łobżenica	32
Toruń	111	Nakło	43	Więcbork	13	Debrzno	28
Gdańsk	152	Człuchów	31	Kamień Kraj.	10	Mrocza	30
Chojnice	30	Złotów	40	Koronowo	39	Sośno	18

Źródło: Obliczenia własne

W tabeli przedstawiono odległości siedziby gminy do wybranych miejscowości.

Gmina charakteryzuje się gęstą siecią dróg powiatowych, zapewniających dobre połączenia wszystkich większych miejscowości z siedzibą gminy, jak również z sąsiednimi gminami. Podstawowym zadaniem dróg powiatowych jest zapewnienie powiązań ważniejszych miejscowości z drogami wojewódzkimi i krajowymi oraz zapewnienie dostępu do najważniejszych ośrodków w powiecie, w tym jego siedziby. Zdecydowana większość dróg powiatowych, z wyjątkiem 3 odcinków (obejmujących około 12% łącznej długości tej kategorii dróg), ma nawierzchnię utwardzoną.

Tab. Wykaz dróg powiatowych (długość w m, tylko na terenie gminy)

nr drogi	relacja	długość	nr drogi	relacja	długość
05185	Kamień Krajeński - Trzciany	1368	05407	Sępólno Krajeńskie - Kawle - Nowy Dwór - Więcbork	7052
05186	Kamień Krajeński - Dąbrowa	520	05408	Świdwie - Stacja PKP	257
05190	Mała Cerkwica - Zalesie - Waldowo	8214	05409	Sępólno Krajeńskie - Jastrzębiec	3039
05191	Płocicz - Piaseczno	2000	05410	Trzciany - Gostycyn	9750
05401	Stare Gronowo - Piaseczno	12328	05411	Włocibórz - Przepalkowo	4330
05402	Lutówko - Zalesniak	5468	05412	Waldowo - Olszewka	4410
05403	Lutówko - Lutowo	4109	05413	Waldowo - Wilkowo	3207
05404	Lipka - Sępólno Krajeńskie	11816	05423	Zboże - Wysoka	2200
05405	Zalesniak - Sypniewo	6118	05424	Więcbork - Wielowicz	897
05406	Sępólno Krajeńskie - Jazdrowo	11721		razem	98804

Źródło: Zestawienie własne na podstawie danych Urzędu Miejskiego

Łącznie długość dróg powiatowych na terenie gminy wynosi prawie 99 km.

Długość dróg gminnych, uzupełniających sieć dróg wyższego rzędu, wynosi na terenie gminy ponad 96 km. W dużej mierze są to drogi gruntowe, jedynie kilka odcinków jest utwardzonych (nawierzchnia asfaltowa lub brukowa). Na uwagę zasługuje fakt, że sieć dróg gminnych jest szczególnie gęsta we wschodniej części gminy, pomimo relatywnie dobrej dostępności tej części także za pomocą dróg powiatowych. Biorąc pod uwagę położenie w tej części kilku dużych miejscowości, gęstą sieć dróg można uznać za korzystne uwarunkowanie rozwoju.

Tab. Wykaz dróg gminnych (długość w km, tylko na terenie gminy)

nr drogi	relacja	długość	nr drogi	relacja	długość
0520001	granica gminy - Dziechowo - Lutówko	2,5	0520019	Świdwie - Niechorz	3,45
0520002	gran. gm. - M. Cerkwica - Sępólno Kraj.	3,23	0520020	granica gminy - M. Cerkwica - Zalesie	2,6
0520003	Sikorz - Włocibórz	5,3	0520021	dr kraj. nr 241 - Niechorz	4,9
0520004	granica gminy - Cerkwica - Włocibórz	3,2	0520022	Sikorz Wyb. - Niechorz	4,2
0520005	Zalesie - Skarpa - Włocibórz	3,5	0520023	Sępólno - Niechorz	4,2
0520006	Włocibórz - Teklanowo	2,8	0520024	Sępólno - Komierowo	7,3
0520007	granica gminy - Toboły - Waldowo	3	0520025	gran. gm. - Czyżkowski Mł. - Zalesiak	3,2
0520008	Wilkowo - gr. gminy Tuchola - M. Klonia	1,8	0520026	Czyżkowski Mł. - Jazdrowo	2,6
0520009	Komierowo - gr. gminy - M. Klonia	4,3	0520027	Niechorz - Sosno - granica gminy	2,5
0520010	Waldówko - Olszewka	2,7	0520028	dr kraj. nr 241 - Świdwie - Jastrzębiec	0,6
0520011	Teklanowo - Waldowo	1,8	0520029	łłowo - Zakrzewek	2,4
0520012	Waldowo - Waldówko	2,8	0520030	granica gminy - Więcbork - Jazdrowo	0,3
0520013	Waldowo - Komierowo	3,3	0520031	gran. gminy - St. Granowo - Piaseczno	1
0520014	Lutowo - Radońsk	2,63	0520032	Lutowo - Zalesiak - Sypniewo	2,8
0520015	Wisniewa - Kawle	1,4	0520033	Wisniewa - Lutowo	2,3
0520016	N. Dwór - granica gminy - Zboże	1,25	0520034	Trzciany - Sikorz	2,1
0520017	Wysoka - dr. woj. nr 05424	2			
0520018	Niechorz - Szynwałd	2,8		razem	96,76

Źródło: Zestawienie własne na podstawie danych Urzędu Miejskiego

Schematyczny przebieg dróg na terenie gminy przedstawiono na mapie.

Według „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy”, na ogólną długość dróg, 5% stanowi droga krajowa, 8% drogi wojewódzkie, 39% drogi powiatowe, a 48% drogi gminne. 2/3 ogólnej długości dróg posiada nawierzchnię twardą.

Siedziba gminy cechuje się dobrą dostępnością w komunikacji PKS i na tle miast byłego województwa bydgoskiego należy do głównych węzłów w komunikacji autobusowej. Dziennie dworzec PKS obsługuje (według danych z roku 1998) ponad 240 połączeń (tam i powrót razem) w ruchu zwykłym i dalekobieżnym (bez pośpiesznych), co lokowało Sępólno na 9 miejscu wśród 28 miast byłego bydgoskiego pod względem liczby połączeń. Największa ich liczba przypada na: Więcbork (około 120 połączeń; w byłym województwie bydgoskim obydwa miasta należały do najlepiej skomunikowanych miast, większą liczbę połączeń notowały jedynie relacje Bydgoszcz - Koronowo, Inowrocław - Kruszwica i Bydgoszcz - Szubin), Kamień Krajeński (ponad 80), Chojnice (ok. 70), Bydgoszcz (ponad 50), Mroczeń (około 40), Koronowo, Tucholę (po około 20), a spośród wiejskich siedzib gmin - Sośno (około 35).

W komunikacji pospiesznej PKS dostępne są między innymi Koszalin i Poznań.

Na terenie gminy coraz mniejszą rolę w obsłudze mieszkańców odgrywa komunikacja kolejowa. Przez teren gminy biegnie linia jednotorowa, niezelektryfikowana z Gniezna przez Nakło, Więcbork, Sępólno do Chojnic i Kościerzyny. Na terenie gminy na linii tej zlokalizowano przystanki w Sępólnie, Wysokiej Krajeńskiej i Świdwiu. Linia ta nie ogrywała istotnej roli w

codziennej obsłudze mieszkańców, przede wszystkim ze względu na małą liczbę połączeń. Od przynajmniej 20 lat kursowały tu tylko 4 pary połączeń w relacji Nakło - Chojnice. Czas jazdy do Chojnic (26 km) wynosił 45 minut, a do Nakła (49 km) - 92 minuty. Wprawdzie godziny kursowania pociągów zapewniały dobrą komunikację z Chojnicami i Więcborkiem w zakresie dojazdów do pracy i szkół, jednak ze względu na bardzo dużą liczbą połączeń autobusowych, połączenia te nie były niezbędne dla prawidłowego funkcjonowania życia społeczno-gospodarczego w tym obszarze. Ze względu na małą prędkość podróży, kolej nie stanowiła wyraźnej konkurencji dla autobusów.

Podkreślić należy, że linia z Nakła do Chojnic była w latach 70-tych planowana jako część tzw. magistrali węglowej - bis. Po zelektryfikowaniu i dokonaniu niezbędnych modernizacji, miał tędy odbywać się transport towarowy na trasie Śląsk - Porty.

W związku z niekorzystną polityką PKP względem linii z Nakła do Chojnic, zmierzającą do całkowitego zaprzestania ruchu pasażerskiego, należy zakładać dalszy spadek znaczenia kolei w obsłudze mieszkańców.

Warto jednak podkreślić, że posiadanie linii i połączeń kolejowych jest postrzegane jako ważny składnik prestiżu miasta. Ponadto możliwość prowadzenia ruchu towarowego jest bardzo ważna dla niektórych rodzajów działalności gospodarczej i pozwala chronić drogi przed nadmiernym ruchem ciężkich pojazdów samochodowych. W kontekście dużej atrakcyjności turystycznej gminy (i szerzej - powiatu) dostępność kolejową należy postrzegać także w kategoriach podnoszenia konkurencyjności i atrakcyjności turystycznej obszaru. Z wymienionych powodów samorząd gminy w porozumieniu z innymi gminami na trasie przebiegu tej linii, powinien wywierać presję, by utrzymywano w dobrym stanie technicznym linię, urządzenia techniczne i budynki, co np. pozwoli w przyszłości uruchamiać w sezonie letnim przewozy turystyczne, bardzo popularne w krajach zachodnich, jak również będzie utrzymywać gotowość linii dla transportu towarowego.

INFRASTRUKTURA TECHNICZNA

Gmina Sępólno należy do obszarów o bardzo dobrym stanie rozwoju sieci telekomunikacyjnej. Znaczący przyrost liczby abonentów nastąpił zwłaszcza na początku lat 90-tych i wówczas wskaźnik na 1000 mieszkańców na obszarach wiejskich był wyższy od średniej wojewódzkiej dla wsi nawet 1,5-krotnie.

Jedynym operatorem sieci stacjonarnej jest Telekomunikacja Polska S.A. Rejon Obsługi Klientów w Chojnicach. W końcu 1998 roku w gminie zarejestrowanych było 3338 abonentów, z czego 2442 w mieście i 896 na obszarach wiejskich. Wskaźnik na 1000 mieszkańców wynosił 210,5, przy czym w mieście 267,1, a na obszarach wiejskich - 133,3. W 1999 roku do sieci podłączono kolejnych użytkowników i z końcem roku ich liczba wynosiła łącznie 3469.

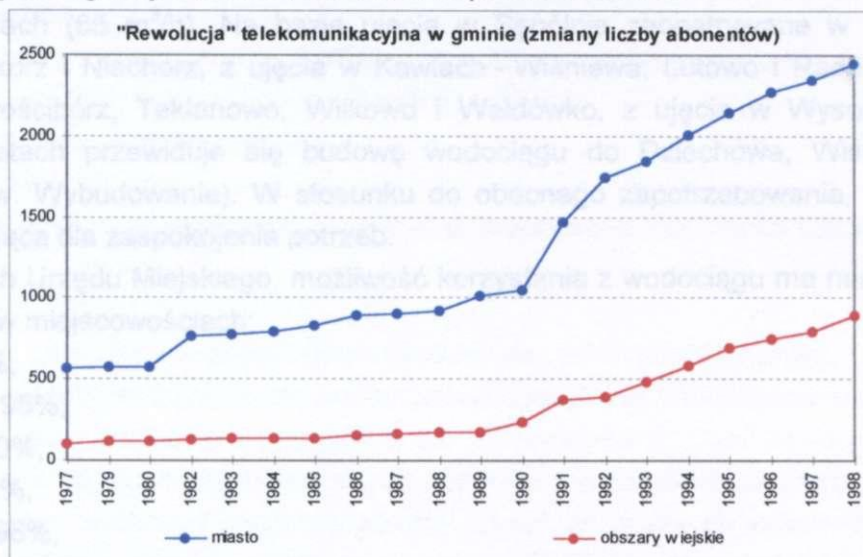
Tab. Zmiany liczby abonentów telefonicznych na 1000 mieszkańców

	1980	1982	1984	1986	1988	1990	1992	1994	1996	1998
miasto	85,4	111,6	106,2	113,3	116,0	125,1	197,5	223,5	248,8	267,1
obszary wiejskie	17,9	18,6	19,3	23,3	25,4	35,8	57,8	87,5	110,0	133,3

Źródło: Zestawienie własne na podstawie danych US w Bydgoszczy

Na uwagę zasługuje fakt, że powiat sępoleński prezentuje wysoki wskaźnik na tle innych powiatów ziemskich, a mimo to miasto posiada najkorzystniejszy wskaźnik wśród miast powiatu, a obszary wiejskie ustępują tylko o około 10%, najlepszej gminie Więcbork. W 1998 roku wyższy od Sępólna wskaźnik w przeliczeniu na 1000 mieszkańców notowało tylko kilka miast województwa.

O dokonanej „rewolucji telekomunikacyjnej” w gminie najlepiej świadczy fakt, że pomiędzy rokiem 1977, a 1998, wskaźnik liczby abonentów na 1000 mieszkańców zwiększył się na obszarach wiejskich gminy 9-krotnie, a w mieście ponad 3-krotnie.

Wysoki wskaźnik abonentów telefonicznych ma wpływ nie tylko na poprawę warunków życia mieszkańców, ale jest powszechnie postrzegany jako element konkurencyjności inwestycyjnej i warunek wdrażania nowych technologii (np. rozwoju internetu i usług towarzyszących). Wskaźnik ten ma więc ważne znaczenie marketingowe i powinien być wykorzystywany w działaniach promocyjnych gminy.

Z informacji uzyskanych w Urzędzie Miejskim, wynika, że wyposażenie mieszkań w telefony w poszczególnych sołectwach odpowiada aktualnemu zapotrzebowaniu, a nowe przyłącza są realizowane na bieżąco w miarę zgłaszania zapotrzebowania.

Według danych z 1998 roku, długość sieci wodociągowej rozdzielczej wynosiła w gminie 86,1 km, z czego 39,1 km znajdowało się na terenie miasta, a 47 km na obszarach wiejskich. Podłączenia wodociągowe doprowadzono do 1574 budynków mieszkalnych (łącznie z budynkami zbiorowego zamieszkania), w tym 960 w mieście i 614 w miejscowościach wiejskich. Sieć wodociągowa na terenie gminy stanowiła niespełna 27% ogólnej długości sieci w powiecie, stan rozwoju można więc uznać za przeciętny (najdłuższą sieć rozdzielczą notowała wówczas gmina Sośno). Długość sieci kanalizacyjnej wynosiła 8 km, a więc zaledwie około 9% długości sieci wodociągowej. W mieście sieć kanalizacyjna, obejmująca 76 przyłączy miała długość 5,4 km, a na obszarach wiejskich (44 przyłącza) - 2,6 km.

Według danych US z roku 1998, w mieście z sieci wodociągowej korzysta 87,1% mieszkańców, a z kanalizacyjnej - 35,5% mieszkańców. Na tle innych większych miast województwa, a zwłaszcza ośrodków powiatowych, obydwa wskaźniki, w tym zwłaszcza wskaźnik dla sieci kanalizacyjnej, należy uznać za bardzo niezadowolające. Biorąc pod uwagę wszystkie miasta województwa, z sieci wodociągowej korzysta aż 92,3%, a z kanalizacyjnej - 83,2% mieszkańców.

Gmina Sępólno znajduje się w trakcie rozwoju sieci wodociągowej i kanalizacyjnej. Obydwa przedsięwzięcia realizowane są od kilkunastu lat i przewidziane do realizacji w ciągu kilku kolejnych lat.

Sieć zaopatrzenia w wodę opiera się na kilku ujęciach wody w: Sępólnie (wydajność 183 m³/h), Iłowie (55m³/h), Kawlach (90m³/h), Grochowcu, Wysokiej Krajeńskiej (60 m³/h), Wałdowie (100 m³/h), Zalesiu (60 m³/h), Lutówku (40 m³/h), Komierowie i Komierówku (39m³/h), Skarpie (17 m³/h), Trzcianach (65 m³/h). Na bazie ujęcia w Sępólnie zaopatrywane w wodę są także Piaseczno, Sikorz i Niechorz, z ujęcia w Kawlach - Wiśniewa, Lutowo i Radońsk, z ujęcia w Wałdowie - Włóścibórz, Teklanowo, Wilkowo i Wałdówko, z ujęcia w Wysokiej - Zboże. W najbliższych latach przewiduje się budowę wodociągu do Dziechowa, Wiśniewki i części Piaseczna (tzw. Wybudowanie). W stosunku do obecnego zapotrzebowania, wydajność ujęć jest wystarczająca dla zaspokojenia potrzeb.

Według danych Urzędu Miejskiego, możliwość korzystania z wodociągu ma następująca część mieszkańców w miejscowościach:

- Zalesie - 90%,
- Włóścibórz - 95%,
- Wałdowo - 90%,
- Wilkowo - 98%,
- Wałdówko - 98%,
- Komierowo - 98%,
- Komierówek - 100%,
- Niechorz - 98%,
- Piaseczno - 70%,
- Sikorz - 60%,
- Wysoka - 98%,
- Zboże - 95%,
- Wiśniewa - 70%,
- Lutowo - 60%,
- Radońsk - 60%,
- Iłowo - 80%,
- Lutówko - 90%.

W wielu miejscowościach sieć wodociągowa obejmuje więc praktycznie wszystkie zabudowania poza oddaloną zabudową rozproszoną. Łącznie szacować można, iż na obszarach wiejskich z wodociągu korzysta około 4,3 tys., czyli około 60% ogółu mieszkańców. Pozostali mieszkańcy zaopatrują się w wodę za pomocą ujęć indywidualnych.

Gmina Sępólno wyposażona jest w dosyć dużą mechaniczno-biologiczną oczyszczalnię ścieków, o projektowanej przepustowości docelowej rzędu 6940 m³/dobę (co pomijając oczyszczalnię w Toruniu, Włocławku, Inowrocławiu i Bydgoszczy stawia ją w gronie największych obiektów tego typu w województwie), przy czym w pierwszym etapie realizacji przepustowość ta wyniesie ma 4270 m³/dobę, a obecnie średnia rzeczywista przepustowość wynosi ok. 700 m³/dobę. Oczyszczalnia zlokalizowana jest we wsi Sikorz. Obecnie wykorzystywane jest zaledwie ok. 1/3 możliwości, co całkowicie zaspokaja potrzeby gminy. Podkreślić należy, że dociążenie oczyszczalni nastąpi wraz z rozwojem sieci kolektorów i przepompowni. Obecnie jedynie około 40% mieszkańców miasta korzysta z sieci kanalizacyjnej. Pozostała część miasta oraz miejscowości wiejskie obsługiwane są za pomocą zbiorników bezodpływowych, z których wywozi się ścieki do oczyszczalni. Przy byłych PGR-ach funkcjonują małe oczyszczalnie lokalne, które docelowo zostaną zlikwidowane, ze względu a